

การศึกษาประวัติและความหมายของคำบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในภาษาไทย

อำนาจ ปักษาสุข

ภาษาบาลีสันสกฤตเข้ามามีบทบาทในภาษาไทยมาช้านาน กล่าวคือคนไทยยืมคำบาลีสันสกฤตมาใช้ในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ครั้งอดีตจนเกิดความผูกพัน บางครั้งเข้าใจว่าคำบาลีสันสกฤตที่ยืมมาใช้นั้นเป็นคำไทยไปแล้วก็มี ด้วยเหตุนี้จึงเกิดมีการศึกษาประวัติและความหมายของคำบาลีสันสกฤตขึ้น โดยการศึกษาดังกล่าวจำเป็นต้องใช้ความรู้ในหลาย ๆ ด้านมาประกอบกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในคำบาลีสันสกฤตที่ปรากฏในภาษาไทยได้ดียิ่งขึ้น ดังนี้

๑. การศึกษาประวัติและความหมายของคำบาลีและสันสกฤตต้องมีความรู้เกี่ยวกับภาษาบาลีสันสกฤต คือรูปแบบการแผลงคำ และการกลายเสียงของคำ รูปแบบการแผลงคำจะแสดงให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ของการนำคำบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย เช่น คำว่า “มโน” เป็นคำยืมที่อยู่ในรูปของการแจกรูปวิภัติที่หนึ่ง เอกพจน์ “มนัส” แจกรูปวิภัติที่สี่และหก เอกพจน์ “มน” รูปบทอลปนนะ เอกพจน์ หรือคำว่า “คช” ที่หมายถึงช้าง ไทยลากเสียงสระท้ายคำเป็น “คชา” และสมาสกับ “อินทร” เป็น “คชินทร” หรือ “คเสนทร” เป็นต้น ลักษณะการแผลงคำต่าง ๆ เหล่านี้พบมากในการแต่งวรรณคดี โดยกวีนิพนธ์นำมาใช้เพื่อให้เกิดการหลกคำและเข้าสัมผัส ดังนั้นการมีความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการแผลงคำดังกล่าวจึงเป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติและความหมายของคำบาลีและสันสกฤต โดยจะทำให้ทราบความหมายและที่มาหรือรากศัพท์ของคำบาลีสันสกฤตได้ไม่ยาก

นอกจากนี้ผู้ศึกษาประวัติและความหมายของคำบาลีและสันสกฤตต้องเรียนรู้หลักหรือวิธีการแผลงคำของกวีไทยด้วย เช่น กวีนิพนธ์แผลงเสียง ร ให้เป็น ฤ ดังตัวอย่าง นิรุมล เป็น นฤมล นิรุमित เป็น นฤमित หรือแผลง ฤ ให้เป็น ร เช่น ภราตฤ เป็น ภราตร มาตฤ เป็น มารตร เป็นต้น ในบางครั้งกวีจะพลิกแผลงทำให้เกิดคำแผลงแปลก ๆ ยกแก่การทำทำความเข้าใจความหมายของคำบาลีสันสกฤตที่กวีแผลงขึ้นใหม่ เช่น “อำไพฐู” ในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทศพร ที่เกิดจากการนำ “อำไพ” กับ “ไพฐู” มารวมเป็นศัพท์คำเดียว หรือคำ “นานาเนก” ในนิราศนรินทร์ “เนื้อเปื้อนานาเนกล้ำหลายพรรณ” ที่หมายถึง ต่าง ๆ หลากหลาย เกิดจากศัพท์ “นานา” รวมกับ “อเนก” กลายเป็น “นานาเนก” แล้วกวีย่อศัพท์เหลือเพียง “นานาเนก” หากไม่มีความรู้ในเรื่องวิธีการแผลงคำศัพท์ของกวีแล้ว ก็อาจไม่รู้วิธีการนำคำบาลีสันสกฤตมาใช้ ตลอดจนอาจทำให้เกิดความสับสนและไม่เข้าใจคำบาลีสันสกฤตที่ไทยยืมมาใช้

ในส่วนของความรู้เรื่องการกลายเสียงของคำบาลีสันสกฤตเมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยนั้นก็มีความจำเป็นในการศึกษาคำบาลีสันสกฤต เพราะเมื่อไทยยืมคำบาลีสันสกฤตมาใช้ ก็จะมีการเปลี่ยนเสียงของคำนั้น ๆ ให้แตกต่างไปจากคำเดิม อาทิ การกลายเสียงจาก ต เป็น ด เมื่อนำมาใช้ใน

ภาษาไทย เช่น ตุงค ไทยใช้ ตุงคฺ ตฺริย ไทยใช้ ตฺริย ตฺฤษณิมุ ไทยใช้เป็น ตฺฤษณี ตฺสกร ไทยใช้ ตฺสกร หรือการกลายเสียงจาก ป เป็น บ เช่น ปริวาร เป็น บริวาร ปรม เป็น บรม ปติ เป็น บดี เป็นต้น การมีความรู้ในเรื่องการกลายเสียงนี้ทำให้สืบค้นและหาความหมายของคำบาลีสันสกฤตที่ใช้ในภาษาไทยได้ง่ายขึ้น

๒. การศึกษาประวัติและความหมายของคำบาลีสันสกฤตต้องมีความรู้เรื่องวรรณคดีและเทพปกรณัม

“พรหมพิษณุบรมเศรเจ้า จอมเมรุ มาศแฮ”

(ลิลิตยวนพ่าย)

มีวรรณคดีไทยหลายเรื่องทีกล่าวถึงเทพปกรณัมต่าง ๆ ตามคติพราหมณ์ถ้าผู้อ่านไม่มีความรู้เรื่องเทพปกรณัมก็อาจจะไม่เข้าใจว่าในวรรณคดีนั้นต้องการกล่าวถึงอะไร และคำบาลีสันสกฤตที่กวีใช้มีความหมายลึกซึ้งเพียงใด ดังเช่นคำประพันธ์ข้างต้นที่กวีกล่าวถึงเทพสี่องค์ คือ พระพรหม พระพิษณุ และเทพอีกสององค์คือ บรมเศร ซึ่งแปลว่าผู้เป็นใหญ่ยิ่ง หมายถึง พระอิศวร องค์สุดท้ายคือพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งตั้งอยู่ที่เขาพระสุเมรุ หากผู้อ่านไม่มีความรู้ในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วงและความรู้เกี่ยวกับเทพปกรณัมก็อาจจะไม่เข้าใจว่าคำมาศ หมายถึงอะไรและเจ้าจอมเมรุหมายถึงใคร นอกจากนี้ถ้าผู้อ่านไม่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับพระพิษณุ ก็อาจจะไม่เข้าใจความหมายของการเปรียบเทียบพระบรมไตรโลกนาถกับพระพิษณุที่กวีต้องการกล่าวถึงในลิลิตยวนพ่าย “พระรอบรักษพยงพิษณุ ผ่านเฝ้า” พระพิษณุ เป็นผู้ดูแลรักษาโลก ซึ่งการรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพระพิษณุทำให้รู้ความหมายของคำ “พิษณุ” ที่กวีต้องการสื่อถึง โดยกวียกย่องพระบรมไตรโลกนาถว่าเป็นผู้ที่ปกครองและดูแลรักษาราชภวูให้มีความสงบสุข

หรือ “ฤ คือ ทำวทศจันทร วรอรคอุมา

อรเด่นสุขสา ทรถิ่นพนสนนท์”

(สมุทรโฆษคำฉันท์)

คำ “ทศ” ในที่นี้ไม่ได้แปลว่า สิบ เนื่องจากกวีกล่าวถึงพระศิวะ ซึ่งพระศิวะทรงตัดพระจันทรเป็นปับกัมม หากผู้อ่านไม่มีความรู้เรื่องเทพปกรณัมแล้วอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดคิดว่าพระศิวะมีพระจันทรสิบดวงก็เป็นได้ การรู้เรื่องเทพปกรณัมในที่นี้ทำให้เข้าใจความหมายของคำที่กวีใช้ ตลอดจนทำให้เห็นถึงความนิยมในการใช้คำบาลีสันสกฤต ทั้งที่บางครั้งกวีไม่ได้ต้องการความหมายของศัพท์คำนั้นเลย

๓. ความรู้เรื่องโบราณคดี ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นในการศึกษาประวัติและความหมายของคำบาลีสันสกฤต จารึกเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญในการศึกษาคำบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย เราสามารถสืบค้นความหมายของคำบาลีสันสกฤตที่มีการใช้ในอดีตมาจนถึงปัจจุบันได้จากศิลาจารึก โดยจะทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของรูปเขียนและ

ความหมายของศัพท์ที่แตกต่างไปจากเดิมเช่น คำ “พิสดาร” ซึ่งมาจากคำสันสกฤตว่า วิสูตร ในอดีตเราใช้หมายถึง ความละเอียด ความกว้างขวาง ลึกซึ้ง ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๓ (ศิลาจารึกนครชุม) ว่า “แลคำอนนพิสดารโสกลาวไว้ในจารึกอนนมีในเมืองสุโขไท” แต่ในปัจจุบันความหมายของคำพิสดารนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยมีความหมายกว้างขึ้น คือหมายถึง แปลกประหลาดด้วย

สำหรับความรู้ด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ผู้ศึกษาคำบาลีสันสกฤตก็จำเป็นต้องมีความรู้ เนื่องจากบางครั้งเราไม่ได้ยืมคำบาลีสันสกฤตมาจากเจ้าของภาษาโดยตรง แต่เป็นการยืมผ่านภาษาอื่นมาอีกทีหนึ่ง ซึ่งเมื่อพิจารณาคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทยก็จะพบว่าคำบาลีสันสกฤตหลายคำที่ไทยยืมมาใช้เป็นการยืมผ่านภาษาเขมร โดยครั้งหนึ่งเขมรเคยมีความรุ่งเรืองประกอบกับไทยมีการติดต่อสัมพันธ์กับเขมรจึงรับคำยืมภาษาเขมรมา ซึ่งมีบางส่วนเป็นคำบาลีสันสกฤตด้วย การรับภาษาบาลีสันสกฤตผ่านภาษาเขมรนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งเสียงและความหมายของคำไปบ้าง เช่น อาลักษณ์ ที่หมายถึง คนเขียนหนังสือให้กับพระมหากษัตริย์ไทยรับคำนี้มาผ่านทางเขมร เนื่องจากภาษาบาลีสันสกฤตไม่มีคำ อาลักษณ์ ที่มีความหมายดังกล่าว การมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมดังกล่าวทำให้ทราบประวัติและความเป็นมาของคำบาลีสันสกฤตที่เข้ามาในประเทศไทย และเข้าใจว่าคำบาลีสันสกฤตที่ไทยรับมาใช้ นั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งกลายเสียงและกลายความหมายด้วยการที่ยืมศัพท์ผ่านภาษาอื่น ไม่ได้ยืมมาจากภาษาบาลีสันสกฤตโดยตรง

๔. ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาก็มีประโยชน์ในการศึกษาประวัติและความหมายของคำในภาษาบาลีสันสกฤตที่ปรากฏในภาษาไทย เช่น คำ “ไสยศาสตร์” เดิมหมายถึง ความรู้ที่มาจากพราหมณ์ คัมภีร์ในลัทธิศาสนา เป็นสิ่งประเสริฐและวิเศษ แต่ทว่าไทยนับถือศาสนาพุทธอยู่แล้วจึงไม่ควรจะนับถือพราหมณ์อีก คือไม่ยกย่องไสยศาสตร์หรือคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ทั้งนี้ในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์มีมนต์คาถาทั้งมนต์ขาวที่ใช้ในทางที่ดีและเกิดประโยชน์และมนต์ดำใช้ในทางชั่วร้าย ดังนั้นไทยจึงรับความหมายที่ไม่ดีคือความหมายของมนต์ดำเพื่ออธิบายคำว่า “ไสยศาสตร์” ความรู้เรื่องความเชื่อทางศาสนาดังกล่าวทำให้ทราบความเป็นมาของความหมายของคำไสยศาสตร์ที่ใช้ในภาษาไทย

ความเชื่อในเรื่องชีวิตสมัยพระศาสนาของพระศรีอารีย์ทำให้เรารู้ว่า “กรรมพุกษ” ในพระมาลัยคำหลวง “เสพกรรมพุกษเลี้ยงกาย บิได้ชวนชวรายกิจการ” นั้นหมายถึง ต้นกัลปพุกษ ความรู้ดังกล่าวทำให้ผู้อ่านเข้าใจคำศัพท์บาลีสันสกฤตที่มีใช้ในวรรณคดีได้อย่างถูกต้อง ช่วยให้เข้าใจวรรณคดีได้ดียิ่งขึ้น

๕. การศึกษาประวัติและความหมายของคำบาลีสันสกฤตต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรม เนื่องจากสถาปัตยกรรมจะทำให้เรามองเห็นภาพของคำศัพท์บาลีสันสกฤตนั้น ๆ

ได้ดียิ่งขึ้น เช่น บราลี ที่หมายถึง ยอดเล็ก ๆ ใช้เสียบไปตามอกไก่หลังคา หรือเสียบหลังบันแถลง บนหลังคาเครื่องยอด หากเราไม่รู้ความหมายของศัพท์คำนี้ แต่เรารู้ว่าสถาปัตยกรรมไทยมีสิ่งนี้ เรียกว่า “บราลี” เช่น วัด ก็จะมีช่อฟ้าบราลี ความรู้นี้จะทำให้เราเห็นภาพและเข้าใจความหมาย ของ “บราลี”

ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมอาจช่วยไขปัญหาของศัพท์บาลีสันสกฤตที่เป็นปัญหาอยู่ เช่น คำ “นฤ” ที่กวีพรรณนาว่าประดับด้วยนิลในสมุทรโฆษคำฉันท์ และ “นฤ” ที่มีรูปเป็นปีกครุฑ ในอนิรุทธคำฉันท์อาจหมดไปได้หากนำความรู้ด้านสถาปัตยกรรมมาใช้โดยอาจทำให้รู้ว่าแท้ที่จริง แล้วสิ่งที่เราเรียกว่า “นฤ” หรือ “นฤ” นั้นคืออะไรและมีรูปร่างลักษณะแบบใดกันแน่

๖. ความรู้ด้านภาษาอังกฤษก็นับว่ามีความจำเป็นในการศึกษาประวัติและความหมาย ของคำบาลีสันสกฤต ในปัจจุบันมีศัพท์บัญญัติเกิดขึ้นมากมาย โดยนิยมนำคำบาลีสันสกฤตมาใช้ ในการบัญญัติศัพท์ การมีความรู้ในด้านภาษาบาลีสันสกฤตเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้ เข้าใจศัพท์บัญญัติได้ทุกคำ เนื่องจากศัพท์บัญญัติที่เกิดขึ้นไม่ได้มีความหมายตรงตามศัพท์ ภาษาอังกฤษเสมอไป ทำให้เกิดความเข้าใจผิดในความหมายของศัพท์บัญญัตินั้นได้ เช่น อุปลักษณณ์ ตามรูปศัพท์หมายถึง ลักษณะย่อย แต่เราไม่ได้ใช้ความหมายตามรูปศัพท์บาลี สันสกฤต เราใช้ความหมายตามศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Metaphor ซึ่งหมายถึงการเปรียบเทียบด้วย การกล่าวว่สิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งโดยใช้คำแสดงการเปรียบเทียบว่า “เป็น” หรือ “คือ” ในกรณี ดังกล่าวการมีความรู้ภาษาอังกฤษจะช่วยให้เข้าใจศัพท์บัญญัติที่เป็นภาษาบาลีสันสกฤตได้ดี ยิ่งขึ้น หรือบางครั้งถ้าเราไม่รู้ความหมายของคำศัพท์บัญญัติ แต่เรารู้ความหมายของศัพท์ ภาษาอังกฤษก็ช่วยให้เราเข้าใจศัพท์บัญญัติที่เป็นภาษาบาลีสันสกฤตได้ เช่น เราไม่รู้ว่า กิมิวิทยา ซึ่งมาจาก กฤมิ+วิทยา ว่าหมายถึงอะไรแต่เรารู้ว่า กิมิวิทยามาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Helminthology ซึ่งแปลว่า วิชาว่าด้วยหนอน สิ่งนี้ก็ทำให้เราสามารถเดาความหมายของกิมิวิทยา ได้ด้วยเช่นกัน

๗. ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีไทยก็เป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติและความหมายของ คำบาลีสันสกฤต การศึกษาวรรณคดีไทยในบางครั้งทำให้เห็นถึงความนิยมในการใช้คำบาลี สันสกฤตในความหมายที่แตกต่างไป กวีบางท่านนิยมใช้คำบาลีสันสกฤตในความหมายเดิมของ เจ้าของภาษา แต่กวีบางท่านก็จะใช้คำบาลีสันสกฤตในความหมายที่กลายไป เช่น อัจฉา ที่ไทย รับมาจากคำว่า อัจฉา ตามความหมายเดิมหมายถึง ความอยาก ความต้องการ ความปรารถนา แต่กวีไทยนำมาใช้ทั้งในความหมายเดิมและความหมายที่กลายไปคือการเห็นคนอื่นได้ดีแล้วไม่ พอใจ อยากจะมีเหมือนอย่างคนอื่น เป็นต้น การศึกษาวรรณคดีไทยดังกล่าวทำให้เห็นลักษณะ ของการกลายความหมายของคำบาลีสันสกฤตและการนำคำบาลีสันสกฤตไปใช้ในความหมายที่ แตกต่างกันไป

นอกจากนี้การศึกษาวรรณคดีไทยจะทำให้เห็นรูปแบบการแปลงศัพท์ของกวี ถ้าหากเราจำลักษณะและแนวเทียบของการแปลงคำของกวีไทยได้ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาคำบาลีสันสกฤต กล่าวคือทำให้ทราบถึงที่มาของคำศัพท์นั้นได้ไม่ยาก และช่วยให้อ่านวรรณคดีไทยได้เข้าใจดียิ่งขึ้น

ความรู้ต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาถือว่าจำเป็นและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาประวัติและความหมายของคำบาลีสันสกฤต โดยความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำศัพท์บาลีสันสกฤต ช่วยในการสืบค้นที่มาของคำศัพท์ตลอดจนทำให้เห็นลักษณะการกลายเสียงและกลายความหมายของศัพท์บาลีสันสกฤตเมื่อเรายืมมาใช้ในภาษาไทยอีกด้วย